ХРИСТО СТЕФАНОВ
ЩАСТИЕ ЗА ВСИЧКИ ДАРОМ…

chitanka.info

„Щастие за всички даром и нека никой да не бъде пренебрегнат!“

Тези думи се изплъзват от подпухналите устни на сталкера Ред Шухарт, когато той, промъкнал се през всички капани на загадъчно-смъртоносната зона, стига до легендарната машина на щастието — тайнственото златно кълбо, изпълняващо човешките желания… И макар че секунди по-рано той се самоокайва в трескавия си вътрешен монолог („Аз съм животно, нали виждаш, животно съм. Дума не мога да обеля, не ме научиха да приказвам, не умея да мисля, тези гадове не ми дадоха да се науча да мисля.“), простият сталкер е изразил с кристална яснота кредото на авторите.

Но да не избързваме. Финалът на „Пикник край пътя“ наистина може да бъде своеобразен ключ към творчеството на братя Стругацки и особено — към една негова (относително обособена) част. Защото няколкото повести, съставящи сборника „Дори насън не виждаме покой“ — „Пикник край пътя“, „Трудно е да бъдеш бог“, „Времето на дъжда“, „Милиард години до свършека на света“ — се обединяват от това, че в тях *проблемът за нравствения избор* е органично съединен с класическия за научната фантастика *мотив за контакта*.

Разбира се, за контакт с други цивилизации — естествено извънземни, хуманоидни или не, и даже свръхцивилизации (мистичните *страници*) — става дума и в други творби на Аркадий и Борис Стругацки. Например в „Обитаемият остров“ или „Бръмбар в мравуняка“, първите две части от сагата за прогресорите и странниците, която ДИ „Христо Г. Данов“ издаде през 1987 г., *като цяло* — ако не бъркам, за пръв път в света… Само че там контактът е нещо привично и даже второстепенно от гледна точка на авторската идея; той може да бъде двигател на сюжетното развитие или „остранен“ поглед върху съвременния свят, ала нравствените колизии не произтичат от него — дори генетичният експеримент на страниците в „Бръмбар в мравуняка“ придобива трагична окраска единствено в рамките на нашата, човешка етика… Донякъде изключение е третата част „Вълните усмиряват вятъра“, където бъдещата свръхцивилизация се заражда от самото човечество — което пък я сближава с „Времето на дъжда“, показвайки още веднъж колко условни са критическите класификации.

Впрочем допускам, че някой може да възрази — какво значение има тук *контактът*, та нали в две от четирите повести той изобщо не

се осъществява… Така е. Космическите пътешественици минават по неизвестния си маршрут, спират за малко на Земята, без въобще да ни забележат, и отминават, като оставят в *зоната* материални (а може би и не само материални) следи — загадъчни предмети с неизвестно предназначение, които носят и удобства, но много повече нещастия и смърт („Пикник край пътя“). А „Милиард години до свършека на света“ е изградена върху една логическа схема, която по принцип отрича контакта: ако разумът не е самотен във вселената, то все някъде той би трябвало да е достигнал равнището на *свръх*цивилизация; но такава не е открита — значи може би съществува даже природен закон, който ограничава развитието и не допуска такава възможност…

Това наистина би имало съществено значение; ако целта на братя Стругацки беше — както в тривиалната научна фантастика — просто „да опишат“ контакта, да лансират някакви хипотези, да дадат простор на въображението си… Много „романи в ярки евтини корици“ (както казва един от героите на „Милиард години до…“) стигат дотук; литературата оттук започва.

А зрялото творчество на братя Стругацки започва с „Трудно е да бъдеш бог“ (1964). Главният й герой Антон — изследовател от Института по експериментална (!) история — е изпратен на планета, чиято цивилизация (поразително напомняща земната) живее в своето Средновековие. Той няма право нито да се разкрива, нито да взима решаващо участие (напр. да убива) в събитията, ставащи пред очите му; но е длъжен да подпомага крехките кълнове на хуманизма, истината и справедливостта… Впрочем повестта е достатъчно известна, за да има нужда от преразказа й; в случая искам само да подчертая *антиномичността* на нравствената дилема. Дон Румата Есторски (т.е: Антон) страда във феодалното си обкръжение, но и успешно подпомага преследваните книжници, еретици, бунтари (двигателите на прогреса всъщност). И се утешава, с мисълта, че той и колегите му, ако и да не могат да направят голямото ДОБРО, поне не правят зло, а даже малко помагат. Докато не чува от устата на водача на въстаналите селяни: най-голямото зло са вселените от тях надежди, които няма да се сбъднат… Така стигаме до развръзката, когато Антон — потресен от убийството на любимата му — скрива предавателя, чрез който поддържа непрекъсната връзка с базата, изважда мечовете си и тръгва да мъсти…

Безспорната симпатия на авторите към героя като че ли затъмни великолепно-двусмисления финал на повестта: Антон е прибран на Земята й излекуван, никой не го упреква, но когато приятелите му го срещат, те трепват — сокът от ягоди по ръцете му им напомня пролятата кръв… Но все пак истинската *невъзможност* на избора в такава ситуация сякаш беше приглушена. Защото ясно е, че доброто и прогресът не може да се насаждат с насилие, с меч и огън (нашата земна история ни е показала това, и то не в експериментален порядък); но може ли да останеш безучастен, когато пред очите ти гинат умните, смелите, честните?…

(По-късно самите братя Стругацки ще „репликират“ тази своя творба — с „Обитаемият остров“; и след този „невъзможен“ избор ще изправят героите на „Милиард години до…“ пред друг, направо несъществуващ.)

Но това ще стане по-късно, а в „Пикник край пътя“ акцентът е поставен другаде. Съществува *зоната* — мястото, където са кацнали пришълците от космоса (и отлетели, без въобще да забележат хората) — със своите тайнствено-смъртоносни закони и загадъчни „чуднотии“. Учените я изследват — бавно и, общо взето, безрезултатно; сталкерите се промъкват нелегално в нея, защото прекупвачите на извънземна стока не жалят „зеленичките“… А като цяло човечеството дори не забелязва, общо взето, какво събитие се е случило — далеч по-важно е, че „инаквите“ заменят автомобилните акумулатори; полицията преследва сталкерите, но военните лаборатории са готови да платят всякаква сума на онзи, който изнесе „пачата на вещицата“… Дори когато се оказва, че преселниците от местата около зоната по необясним начин увеличават нещастните случаи в новите си местожителства, решението е взето веднага — преселванията са забранени. Какво от това, че децата, родени около зоната, губят човешкия си облик?…

В „Пикник край пътя“ на преден план е социалното, мотивите и действията на героите са обусловени от вълчите закони на обществото, движено от частнособственическия интерес. Не прави изключение и Редрик Шухарт, сталкерът-легенда: той води своята лична война с полицията, за да осигури семейството си; и се замисля за пътя до Машината на щастието (дотогава никой не е стигал до нея, а се е върнал жив само един) едва когато разбира, че и собствената му

дъщеря се е превърнала в хомункулус… Само митичното златно кълбо, което изпълнява човешките желания, може да помогне — и Ред тръгва, преодолява всички адски капани на зоната… Но когато стига целта си, изрича други думи…

Човек е по-силен от обстоятелствата; и даже не по-силен — напротив, той може да е безпомощен пред тях, — но ги надвишава с осъзнатата си способност за саможертва. От тази хуманистична позиция братя Стругацки решават проблема — централен, както вече изтъкнах — за нравствения избор. И ако простият сталкер, комуто цял живот е внушавано — *всеки за себе си, другите само ти пречат*, — успява в решителния миг да преодолее гравитацията на егоизма, то героите на „Милиард години до свършека на света“ са изправени пред много по-страшен враг.

Враг ли? „… във вашето положение не само нямате приятели. Вие сте толкова самотни, че нямате и врагове!“ — казва Вечеровски, който единствен накрая ще се възправи срещу… Срещу какво? Наистина кой всъщност пречи на неколцината учени от съвсем, съвсем различни специалности (биохимия, теоретична астрофизика, културология, радиотехника и пр.) да довършат перспективните си трудове, кой със заплахи и изкушения ги отклонява от *откритието*? По стар антропоморфичен „навик“ те се опитват да открият тук пръста на тайна организация или даже на чужда свръхцивилизация, загрижена да не би земната да се изравни с нея… Истината — или поне хипотезата на Вечеровски — е много по-проста. И напълно отчайваща. Изглежда, във вселената действува *природен* закон, ограничаващ възможностите на разума до определени граници, отвъд които би могло да се промени структурата на Мирозданието (аналогията със закона за съхранение на материята е очевидна).

Разбира се, в случая важна е не естественонаучната или философска страна на въпроса. Съществено е друго: има ли човек в подобна ситуация въобще някакъв избор — когато нарушаването на този природен закон заплашва с болести, нещастия и смърт не само него, а и близките му? Като че ли „здравият разум“ е непоклатим — може ли да се бориш с вселената, човек може да се дразни и от закона за гравитацията, но ако се хвърли от покрива, няма да го преодолее, ами просто ще се пребие.

Не така мисли Вечеровски: „… да капитулираш пред природен закон е просто срамно. И в крайна сметка също глупаво.“ И още: „До свършека на света има още милиард години, казва. За милиард години може много, много да се направи, ако не се предаваш и ако разбираш, ако разбираш и ако не се предаваш.“

… *Да разбираш и да не се предаваш* — не е ли това гордото кредо на Човека? Навярно да, ако на въпроса — а каква е целта на този избор? — можеш да отговориш: *щастие за всички даром и никой да не бъде пренебрегнат!*

Христо Стефанов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.